

BENDRUOMENĖ KAIP UGDYMO VEIKSNYS

Mokytojų vertybinės nuostatos ir jų sklaida pedagoginėje veikloje

Elvyda Martišauskienė

Profesorė socialinių mokslų (edukologijos)
habituota daktarė
Vilniaus pedagoginio universiteto
Edukologijos katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
Tel. (8-5) 279 00 42

Straipsnyje nagrinėjamas pedagogų požiūris į terminalines (siekiamas gyvenime) ir instrumentines (išugdomas, su asmens vidinėmis savybėmis susijusias) vertybes, atskleidžiami jų aukščiausi ir žemiausi reitingai. Ieškoma mokytojų vertybinių nuostatų sąsajų ir jų požiūrio į dvasinių vertybių įkūnijimą pedagoginėje veikloje ir gyvenime. Aptariami veiksniai, darantys poveikį vertybių internalizacijai.

Pagrindiniai žodžiai: vertybinės nuostatos, kompetencijos, dvasinių vertybių įkūnijimas.

Išvadas

Vertybės yra žmogaus būties įprasminimo esminė dalis, atskleidžianti asmens santykį su pasauliu kaip visuma, nes ženklina galimą veiklos ir elgesio plotmės horizontą. Jis gali siekti tik dalykus, tiesiogiai tenkinančius jo kūno poreikius, šeimą bei artimus žmones, ar skleisti tautos, pasaulio, visatos įvykių fone, remtis tik žemiška egzistencija ar tiesti gijas į antgamtinį pasaulį. Tai slėpiningiausia žmogaus, kaip asmens, egzistencijos dalis, nes, viena vertus, tiesiogiai nepamatuojama, tiesiogiai neformuojama, bet persmelkianti žmogaus santykius bei veiklą, suteikdama jiems, o kartu ir jų šeiminkui, asmeniui, ypatingą kokybę. Kita vertus, psichologai ir pedagogai gilinasi į nuostatų formavimosi

ypatumus, raidą, raiškos būdus, tačiau teikiamos išvados, atrodo, daro menką poveikį ugdymo (-si) praktikai, nes akivaizdžiai didėja aukščiausių, Maslow žodžiais, būties vertybių devalvacija. Tokią situaciją, galimas dalykas, didele dalimi suponuoja reliatyvistinis požiūris į vertybes, toleruojantis pragmatiską požiūrį į žmogaus egzistenciją, dangstomą demokratijos ar globalizacijos skraiste, neretai prasilenkiančia su moralinėmis normomis ir tampančia patogią priedangą atskirų individų antidoroviniams poelgiams įteisinginti, kartu sumenkinama žmogiškosios būties esmė.

Šiaip ar taip, supratęs, kad nuo žmogaus vertybinių nuostatų didele dalimi priklauso jo veiklos kokybė, vertybinės nuostatos, šalia žinių ir

gebėjimų imtos laikyti asmens kompetencijų dėmeniu. Sykiu vertybės traukiamos į kompetencijų ugdymo ar vertinimo programas (Ravenas, 1999).

Tačiau nelygstama vertybinių nuostatų svarba atsiskleidžia pedagogo darbe, nes visas ugdymas grindžiamas ugdytojų ir ugdytinių sąveika. Vertybės yra tos gijos, kurios jungia asmenis, sudaro pamatinį santykių atskaitos tašką. Jei kitoje veiklos srityse santykinai tik, kaip minėta, daro poveikį veiklos kokybei, tai pedagoginiame darbe vertybių eliminavimas išvis sutrikdo ugdymą, iš esmės jį panaikina, nes eliminuojamas sąveikos pamatas: „ugdymas visuomet yra suprantamas kaip orientuoto į asmenybę vertybių perteikimo ir įgijimo procesas“ (Laužackas, 2005, p. 53). Priešingu atveju prasideda ugdymo imitacija, tiksliau, dresūra, kuri gali laiduoti aukštą žinių ar gebėjimų lygį, tačiau asmenybiniai pokyčiai lieka atsitiktinėje plotmėje, nes geriausiu atveju tikslingai neskatinama jų plėtra, o blogiausiu – kildinamos antidorovinės vertybės.

Švietimo politikos lygmeniu vertybinės nuostatos jau įgyja pripažinimą, tačiau nevienodu mastu. Europos Sąjungos kvalifikacijų sąrangos projekte apibrėžiama, kad kompetencijos apima: 1) kognityvinę kompetenciją (formalų ir neformalų žinojimą); 2) funkcinę kompetenciją (įgūdžius ir technines žinias); 3) asmeninę kompetenciją (žinojimą, kaip elgtis tam tikroje situacijoje); 4) etinę kompetenciją (asmenines ir etines vertybes), kurios pristatomos aštuoniais lygmenimis. Lietuvos profesijos mokytojo / dėstytojo profesijos standarte išskiriamos šios kompetencijos: *asmenybinio ugdymosi, mokymo / studijų modulio planavimo, mokymo / dėstyto bei tobulinimo, profesinio rengimo programos projektavimo, mokyklos bei švietimo sistemos plėtojimo*. Tuo tarpu Lietuvos pedagogų rengimo koncepcijoje nurodoma, kad pedagogo kompeten-

cijos pagrindą sudaro šie glaudžiai susiję komponentai: bendroji kultūrinė kompetencija; dalykinė kompetencija; pedagogo profesinė kompetencija. O mokytojo profesinės kompetencijos apraše teigiama, jog „mokytojo profesijos kompetencijos apima *bendrakultūrinę, profesines, bendrąsias ir specialiąsias kompetencijas*“ (Mokytojo profesijos kompetencijos aprašas, 2007). Toliau minimos kompetencijos išskleidžiamos mokėjimo ir sugebėjimo lygiu. Tačiau vertybinės nuostatos, nors aprašo pradžioje nurodomos, toliau nedetalizuojamos. Kitaip tariant, Lietuvos mokytojų kompetencijos aptakiausiai atskleidžia vertybių vietą jose, kai šios pedagoginiame darbe yra svarbiausios.

Pedagogų vertybinės nuostatos vis dažniau analizuojamos pedagoginėje literatūroje. A. Dževečkos (2003) tyrimai atskleidžia pedagogų vertybių hierarchijos problemas. Daug dėmesio skiriama kompetencijų analizei P. Jucevičienės vadovaujamuose (2005) ir kt. tyrimuose. Tačiau stokojama tyrimų, jungiančių vertybines nuostatas ir kompetencijas, kurios tampa visų profesijų kvalifikacijų sandaros labai svarbiu dėmeniu.

Tyrimo **problema** – pedagogų vertybinių nuostatų, kaip pedagoginės kompetencijos pamato, susiformavimo lygis. Vertybinių nuostatų svarba grindžiama samprata, kad tik pedagogas, pats pripažįstantis tam tikras vertybes, gali pažadinti jų sklaidą ugdytiniuose, net jei šį procesą ir negiliai suvokia ar nekelia auklėjamųjų tikslų, nes jos per smelkia visą pedagogo veiklą, tik, žinoma, mažesniu mastu esti paveikios. Kai šis procesas tampa tikslingas, poveikis gilėja, nes sudaromos palankios sąlygos jų sampratai ir realizavimui.

Tyrimo **objektas** – bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų pedagogų vertybinės nuostatos.

Tyrimo **tikslas** – nustatyti bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų mokytojų vertybinių nuostatų formavimosi būklę.

Tyrimo uždaviniai:

- išryškinti pedagogų vertybines nuostatas;
- atskleisti veiksnius, darančius poveikį jų skleidimui;
- parodyti vertybinių nuostatų sąsajas su pedagogo misija bei savo gyvenimo įprasminimu.

Tyrimo metodika ir organizavimas

Taikyta:

- originali *uždaro tipo anketa*, apimanti pedagoginės kompetencijos svarbiausius dėmenis: žinias, gebėjimus, įgūdžius ir vertybines nuostatas. Šiame straipsnyje apsiribojama tik vertybinių nuostatų dalimi;
- *atviri klausimai*, atskleidžiantys apibendrintą požiūrį į pedagoginio darbo problemas;
- Rokeach (1973) *vertybių* tyrimo metodika;
- statistinės diagnostikos metodai, padedantys nustatyti procentinius tiriamų požymių dažnius, statistinį reikšmingumą (χ^2 , F kriterijus) pagal SPSS programą.

Tiriant atsitiktinės atrankos būdu apklausta 487 pedagogų, dirbančių bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose.

Pedagogų vertybinės nuostatos

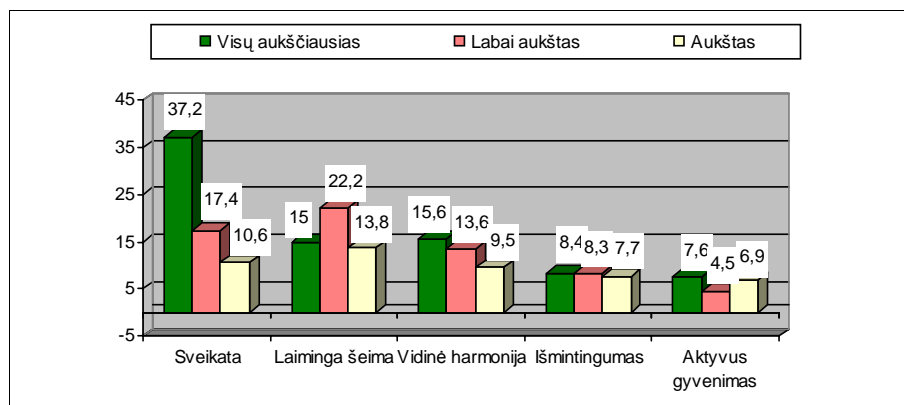
Pedagogų vertybės yra tas paslėptasis ugdymo turinys, kuris nepriklauso nuo dėstomo dalyko, o persmelkia visą pedagoginį procesą. Jos (vertybės) tiesiogiai nefiksuoja ugdymo tiksluose, tačiau jų formulavimui daro esminį poveikį, nes atskleidžia tą požiūrį į mokinių ir dėstomą dalyką horizontą, kuris įgalina apibrėžti, diferencijuoti tiek ugdymo turinį, tiek numatomas jo pasiekimo technologijas. Antai, jei pedagogui svarbiausia vertybė dėstomo dalyko žinios, jis visomis išgalėmis sieks, kad mokiniai atgamin-

tų teikiamą informaciją. Tuomet didelė tikimybė, jog asmenybės ugdymas liks tik formalus, geriausi atveju vien suformuluotas, o ne siekiamas tikslas.

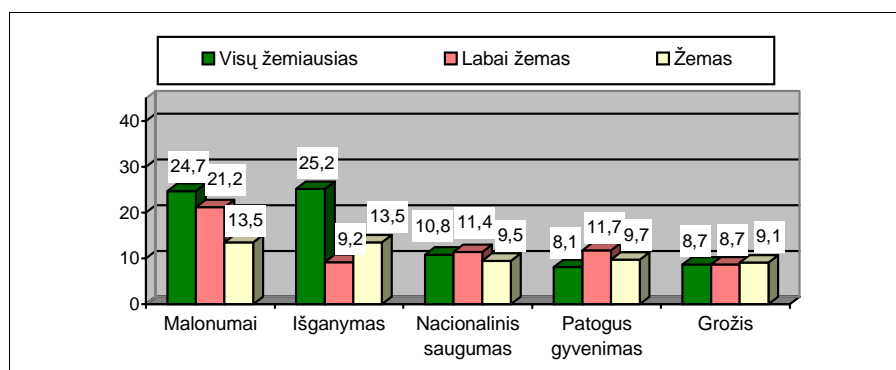
Pedagogų vertybės dažnai saistomos su vertybinėmis nuostatomis, vertybinėmis orientacijomis, nes visos jos yra tarpusavyje susijusios, o tyrimo tikslu pravartu išskirti aktualesnes jų grupes. Šiam tyrimui taikyta Rokeach metodika, apimanti terminalines ir instrumentines vertybes. Pirmosios saistomos su tolima gyvenimo perspektyva, kurią net linkstama vadinti galutiniais gyvenimo tikslais, o instrumentinės vertybės – tai kasdienius veiksmus ir poelgius suponuojančios vertybės, dažniausiai tampančios tiesioginiais ugdymo tikslais.

Pedagogų požiūriai į *terminalines* vertybes labiausiai atsiskleidžia žvelgiant į aukščiausius ir žemiausius pasirinkimų rangus, nes visą aštuoniolika teikiamų vertybių reikėjo suranguoti pagal svarbumą. 1 paveiksle stulpelinėmis diagramomis pavaizduoti penkių vertybių, pelniusių daugiausia aukščiausių rangų, pasirinkimų procentiniai dažniai.

Iš paveikslo duomenų matyti, kad pedagogai didžiausiu prioritetu laiko *sveikatą*: du trečdaliai respondentų jai (65,2 proc.) skiria aukščiausius rangus, o pirmame dešimtuکه nurodo 93,7 proc. tirtųjų. Be sveikatos, gyvenimo pilnatvę, respondentų nuomone, papildo *laiminga šeima* ir *vidinė harmonija*. Atrodo, pedagogai jaučia, kas daugiausia lemia šeimos gyvenimo kokybę. Kai įvairiais kanalais judinami šeimos institucijos pamatai, per pusę pedagogų (51 proc.) jai taip pat skiria aukščiausius rangus, kartu panašiai vertindami vidinės harmonijos, kaip darnos, ramybės, pasitikėjimo savimi svarbią, tik šio laikotarpio dažnai nesuderinamą siekiamybę, jau tampančią švietimo politikos strategų rūpesčiu. Tad į pirmą planą iškyla daugiau

1 pav. *Pedagogų daugiausia pripažįstamų terminalinių vertybių aukščiausių pasirinkimų skirstinys*
(1 (visų aukščiausias), 2 (labai aukštas), 3 (aukštas) rangai iš 18 galimų)

2 pav. *Pedagogų nelabai pripažįstamų terminalinių vertybių žemiausi pasirinkimai*
(18 (visų žemiausias lygis), 17 (labai žemas lygis), 16 (žemas lygis) rangai iš 18 galimų)

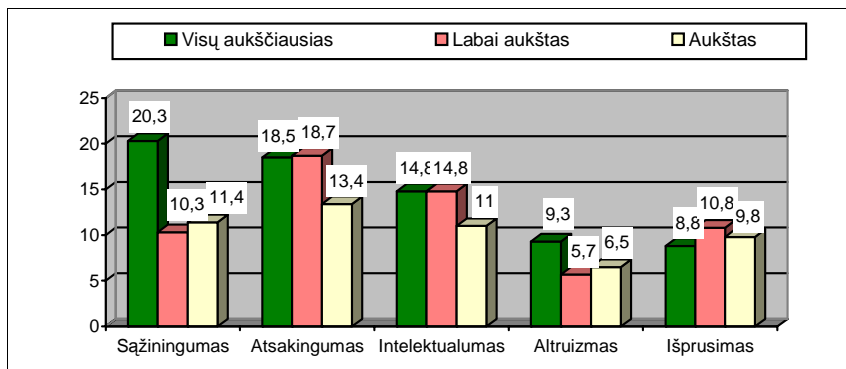
asmeninį gyvenimą išreiškiančios vertybės. Žemesniu lygiu pripažįstamas išmintingumo ir aktyvaus gyvenimo svarbumas. Sveikas protas, teisingi sprendimai, kaip ir pilnas veiklos, turinigas gyvenimas, dažnai yra natūralus atsakas į dabarties gyvenimo iššūkius, didele dalimi įtraukiantis ugdytojus ir ugdytinius.

Pastebėtina, kad tokiu pat nuoseklumu išsidėsto ir viduriniai rangai (9 ir 10), tik aktyvų gyvenimą pakeičia įdomus darbas, jam artimas savo esme.

Ne tokių svarbių pedagogams vertybių skirstinys pateikiamas 2 paveiksle.

Duomenys rodo, kad nevilioja pedagogų malonumai, suprantami kaip pramogos, pasilinksminimai ir ne toks parauklus net patogus, be materialinių sunkumų, gyvenimas. Tačiau beveik pusė respondentų (47,9 proc.) nedaug teikia reikšmės ir transcendentiniam būties įprasminimui, leidžiančiam nutiesti gijas į amžinybę.

Vos ne trečdaliui (31,7 proc.) pedagogų atrodo nesvarbus nacionalinis saugumas. Be atskirų tyrimų, negalima atskleisti to priežasčių, bet jų, tikėtina, yra daug. Sunku tokį požiūrį susieti tik su pasikeitusiais valstybinių sienų saugumo garantais. Daugiau tikėtina, kad nepakankamai

3 pav. *Pedagogų daugiausia pripažįtamų instrumentinių vertybių aukščiausi pasirinkimai*
(1 (visų aukščiausias), 2 (labai aukštas), 3 (aukštas) rangai iš 18 galimų)

ižvelgiamos vidinės grėsmės, kylančios dėl kalbos, tradicijų, papročių, tautinės tapatybės svarbos sumenkinimo, dangstomo kosmopolitine retorika. Kas atgaivins tautinės gyvasties šaknį, jei tik 6,9 proc. jam skiria aukščiausius rangus, o tik per trečdalis (36,9 proc.) patenka į pirmą vertybių dešimtuką.

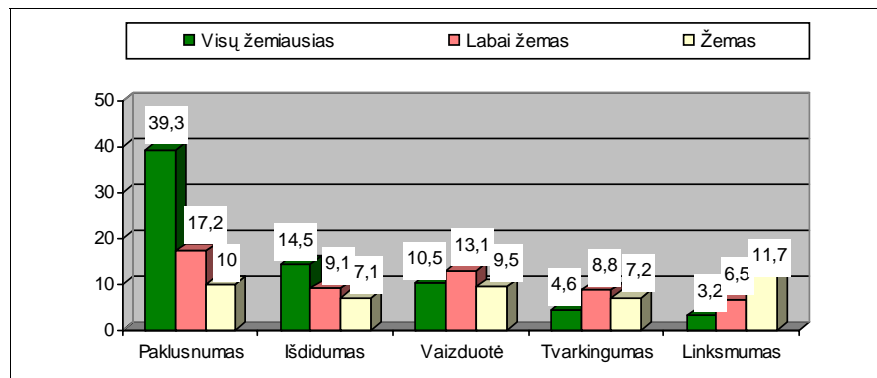
Į autsaiderių gretas patenka ir *grožis*: per ketvirtadalį (26,5 proc.) pedagogų jam skiria žemiausius rangus. Pragmatinis pasaulis, matyt, natūralų pusiausvyros, darnos, harmonijos pajautos šaltinį, vienijantį meno ir elgesio raišką, nustumia į vertybių pakraštį, savitai apibrėždamas jo vietą ir ugdymo turinyje. Taip jau atsitiko, kad, kai buvo sudaromos Universaliosios ugdymo programos [1992], tik estetiniam ugdymui ji nebuvo sudaryta. Tuo tarpu grožis gali atverti sielos vartus daugeliui, ypač menkesnių ar neišlavintų gebėjimų mokinių, nes pirmučiausia patiriamas ne protu, o pajautimu, išgyvenimu. Bet jį turi pirmučiausia pajauti pedagogai.

Instrumentinių vertybių reitingai leidžia pažvelgti, kaip pedagogai artėja prie fundamentinių vertybių. 3 paveiksle pateikiamos penkios vertybės, kurias respondentai dažniausiai vertino aukščiausiai (1, 2, 3 iš 18 galimų), jų procentinių dažnių skirstinys.

Duomenys atskleidžia, kad per pusę mokytojų (50,7 proc.) dažniausiai nurodo *atsakingumą* (50,7 proc.), suprantamą kaip labai aukštą pareigų atlikimą, duoto žodžio laikymąsi, drausmingumą, kiek rečiau – *sąžiningumą* (42 proc.), saistomą su garbingumu, teisingumu, išgyvenimu dėl savo klaidų, bei *intelektualumą*, (40,6 proc.), kaip logišką, nuoseklų mąstymą, apgalvotus sprendimus. Ketvirtadaliu mažiau (29,5 proc.) pedagogų linę pripažinti *išprusimo* svarbą. Atrodo, kad žinių gausa, puikus išsilavinimas yra svarbus tik mažiau nei trečdaliui tirtų mokytojų. Tačiau tik per penktadalis (21,5 proc.) respondentų išvelgia *altruizmo*, kaip nesavanaudiško rūpinimosi kitais, atsidavimo jiems, meilės svarbą. Galima manyti, kad pedagogai prioritetais laiko dorovines ir mokslo tiesos pažinimo vertybes. Tik kuo jos giliau skverbiasi į asmens būties gelmes (*altruizmas*) ar pažinimo plotmę (*išprusimas*), tuo mažiau respondentų priskiria joms aukščiausius rangus.

Nustatyta, kokioms *instrumentinėms* vertybėms pedagogai skiria žemiausius rangus (4 pav.).

Iš tyrimo duomenų paaiškėjo, kad net du trečdaliai pedagogų (66,5 proc.) žemiausiai vertina *paklusnumą*, suprantamą kaip nuolaidumą, nuolankumą. Atrodo, kad humanistinės psichologi-

4 pav. *Pedagogų mažiausiai pripažįstamų instrumentinių vertybių žemiausi pasirinkimai (18 (visų žemiausias), 17 (labai žemas), 16 (žemas) rangai iš 18 galimų)*

jos principai, kreipiantys į žmogaus saviraiškos pripažinimą, rado atgarsį pedagogų dvasioje. Tačiau jiems mažai priimtinas ir *išdidumas*: apie trečdalis (30,0 proc.) respondentų jam skiria žemiausius rangus. Kitaip sakant, kraštutinius saviraiškos aspektus linkstama ignoruoti. Verta pastebėti, kad klusnumas pedagogikos klasikų darbuose buvo ir kitaip vertinamas. Pestalocis (1989, p. 226, 266) manė, kad savo žmogiškojo silpnumo pajautimas kaip tik sudaro sąlygas išvelgti kitų žmonių vertingumą. Ar ne klusnus savo pareigų atlikimas atskleidžia žmogaus dvasinę stiprybę, pranokstančią tuos, kurie jo reikalauja. Ar ne iš jo rutuliojasi nesipriešinimo jėga idėjos, atskleidusios tokios laikysenos galybę. Klusnumas laikomas viena iš krikščioniško gyvenimo dorybių, kuriai reikšmė skiriama ir klasikinėje pedagogikoje. Todėl toks mokytojų požiūris rodo gana paviršutinišką šios vertybės supratimą, ypač kai *išdidumas* vertinimas du kartus geriau.

Net trečdalis (33,1 proc.) pedagogų *vaizduotę* laiko nereikšmingu dalyku. Tai leidžia manyti, kad paviršutiniškai suprantama jos svarba žmogaus tapsmui. O iš esmės visa žmogiškoji kūryba nuo jos prasideda. Tuomet ir saviraiška netenka esminio pamato. Taigi grožio tarp ter-

minalinių vertybių ir vaizduotės tarp instrumentinių vertybių žemi rangai atskleidžia integruotą pedagogų požiūrį į šias vertybes. Kaip matyti, netraukia pedagogų ir tvarkingumas bei linksmumas, kurio mokiniai ypač laukia.

Pedagoginiu aspektu svarbu nustatyti, kaip esamas vertybinių nuostatų lygis persmelkia pedagogų atliekamas veiklas. Tad toliau šiame straipsnyje bus gilinamasi, kaip mokytojai vertina savo vertybinių nuostatų sklaidą.

Pedagogų požiūris į dvasinių vertybių įkūnijimą pedagoginėje veikloje ir savo gyvenime

Šalia žinių, gebėjimų bei įgūdžių formavimo, kurie kiekvienos veiklos daugiau ar mažiau skiriasi, pedagogui tenka žadinti vertybinį santykį, tai yra padėti mokiniams įprasmiti savo veiklą ieškant asmenišką santykio su pažįstamais dalykais, veikla, santykiais. Pedagogo vaidmuo šioje situacijoje yra keleriopas, bet visuomet susietas su vertybinėmis nuostatomis. Nuo to, kaip pedagogas supranta tikrovę (dėstomą dalyką ir patį ugdytinį), kur išvelgia jos esmę, priklauso, ką ir kaip jis išryškins, o svarbiausia, liudys savo santykiu, nes pedagoginė veikla yra tikslinga, tai yra pats pedagogas turi ją aiškiai suprasti. 1 lentelėje

1 lentelė. *Pedagogų požiūris į savo vertybinių nuostatų sklaidą*

Rangai. Įkūnijimo atžvilgiai	Labai svarbu	Svarbu	Nelabai svarbu	Nesvarbu
Išsiaiškinti savo vertybių hierarchiją ir dvasines vertybes (tiesos, gėrio, grožio) joje	46,3	50,1	3,6	–
Savo pedagoginę veiklą įprasminginti žadinant ugdytinių dvasines vertybes	40,9	54,2	4,7	0,2
Išsąmoninti vaiko, kaip dvasinės būtybės, nelygstamą vertingumą ir lygiavertiškumą su ugdytoju	42,6	50,9	5,8	0,6
Įžvelgti pedagogo misiją tautos ir pasaulio istorijoje	26,1	55,9	16,7	1,3
Savo gyvenimą sieti su dvasinių vertybių įkūnijimu	40,6	52,9	6,1	0,4

2 lentelė. *Pedagogų požiūrių į savo dvasinių vertybių sklaidą sąryšis su jų vertybinėmis orientacijomis*

Požiūriai į dvasinių vertybių sklaidą	Terminalinės vertybės	F	p
Išsiaiškinti, kokia yra vertybių hierarchija ir dvasinės vertybės (tiesos, gėrio, grožio) pagal ją	Vidinė harmonija Malonumai	5,537 3,961	,004 ,02
Savo pedagoginę veiklą įprasminginti žadinant ugdytinių dvasines vertybes	Kūryba Socialinis pripažinimas	3,217 3,411	,023 ,017
Išsąmoninti vaiko, kaip dvasinės būtybės, nelygstamą vertingumą ir lygiavertiškumą su ugdytoju	Malonumai Patogus gyvenimas Išganymas	2,703 3,634 2,846	,045 ,013 ,04
Įžvelgti pedagogo misiją tautos ir pasaulio istorijoje	Kūryba Išganymas Vidinė harmonija	3,734 5,694 2,636	,011 ,001 ,049
Savo gyvenimą sieti su dvasinių vertybių įkūnijimu	Patogus gyvenimas Vidinė harmonija	3,151 2,802	,025 ,039

pateikti duomenys, kaip mokytojai žvelgia į vertybinių nuostatų įkūnijimą.

Iš lentelės duomenų matyti, kad beveik visi pedagogai dvasines vertybes linkę laikyti, šiaip ar taip, svarbiomis. Beveik pusė (46,3 proc.) respondentų mano, jog labai svarbu žinoti savo vertybių hierarchiją. Tačiau dvasines vertybes įkūnyti pedagoginiame procese jau labai svarbiu dalyku laiko mažiau respondentų (40–42 proc.). Bet mažiausiai mokytojų mato savo misijos prasmę tautos ir pasaulio istorijoje (26,1 proc.). Toks požiūris rodo, kad mokytojai nepakankamai suvokia pedagoginės veiklos tikrąją esmę ir paskirtį, kad dvasines vertybes labiau sieja su konkrečia pedagogine veikla, o sunkiausia yra dvasinės

mis vertybėmis įprasminginti savo veiklą globalia-me kontekste.

Bandyta išsiaiškinti, kokie *veiksniai* daro poveikį pedagogų žvilgsniui į vertybinių nuostatų įkūnijimą. Pirmučiausia ieškota sąsajų su jų *vertybinėmis nuostatomis*. Šiuo tikslu taikytas *F* kriterijus, reiškiantis duomenų vidurkių skirtumo reikšmingumą.

Kaip matyti iš 2 lentelės, dvasinės vertybės (*vidinė harmonija, kūryba, išganymas*) persipina su *patogaus gyvenimo, malonumų, socialinio pripažinimo* siekiais, išskyrus pedagogų požiūrius į savo misiją tautos ir pasaulio istorijoje, kuriuos veikia *kūrybos, išganyimo, vidinės harmonijos* supratimo lygis, tai yra vertybių, kurios daugiausia

3 lentelė. *Pedagogų požiūrių į savo dvasinių vertybių sklaidą sąryšis su jų vertybinėmis orientacijomis*

Požiūriai į dvasinių vertybių sklaidą	Instrumentinės vertybės	F	p
Išsiaiškinti, kokia yra vertybių hierarchija ir dvasinės vertybės (tiesos, gėrio, grožio) pagal ją	Atlaidumas	3,540	,03
Savo pedagoginę veiklą įprasminėti žadinant ugdytinių dvasines vertybes	Tvarkingumas	2,875	,036
Įsisąmoninti vaiko, kaip dvasinės būtybės, nelygstamą vertingumą ir lygiavertiškumą su ugdytoju	Sąžiningumas	3,307	,02
Įžvelgti pedagogo misiją tautos ir pasaulio istorijoje	Tvarkingumas	3,037	,029
	Linksmumas	3,027	,029
	Sąžiningumas	2,775	,041
Savo gyvenimą sieti su dvasinių vertybių įkūnijimu	Altruizmas	5,955	,001
	Išdidumas	2,819	,039

išreiškia transcendentinį santykį su tikrove. Pastebėtina, kad didžiausią sąlytį su požiūriais į dvasinių vertybių sklaidą turi *vidinė harmonija*, kuriai po sveikatos buvo teikiamas prioritetas tarp kitų termininių vertybių.

Tokiu pat būdu tirtų instrumentinių vertybių poveikis pedagogų požiūriui į dvasinių vertybių sklaidą pateikiamas 3 lentelėje.

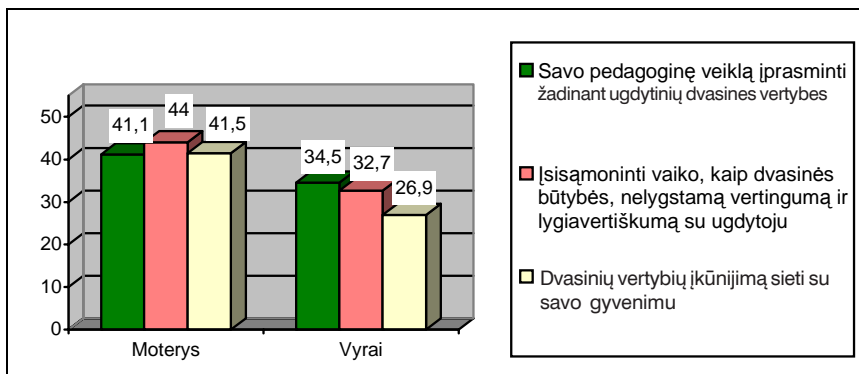
Akivaizdu, kad esamas instrumentinių vertybių lygis dar nedaro svaresnio poveikio pedagogų požiūriui į savo dvasinių vertybių sklaidą. Tik siekimas *išsiaiškinti, kokia yra pačių vertybių hierarchija ir tiesos, gėrio, grožio vieta tarp kitų*, turi sąsajas vien su dvasine vertybe – *atlaidumu*. Kiti dvasinių vertybių įkūnijimo atvejai siejasi tiek su dvasinėmis (*sąžiningumu, altruizmu*), tiek su dvasiniu atžvilgiu neutraliomis (*tvarkingumu, linksmumu*) vertybėmis.

Taigi tik dalis dvasinių vertybių (*išganymas, vidinė harmonija, kūryba, altruizmas atlaidumas, sąžiningumas*) daro svaresnį poveikį pedagogų požiūriui į savo dvasinių vertybių sklaidą. Pastebėtina, kad šios tiek terminalinės, tiek instrumentinės vertybės siejasi su aukščiausiais (tikėjimo, doros) egzistencijos įprasminimo ženklais. Tai nesumenkina kitų dvasinių vertybių raiškos atžvilgių, tik išryškina jų hierarchiją įkūnijimo procese.

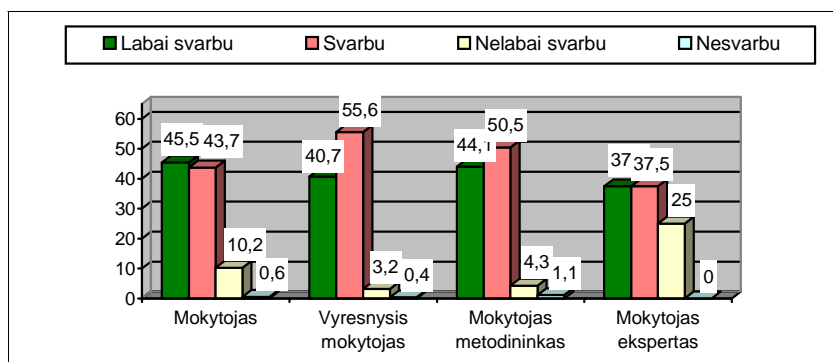
Nustatyta, kad pedagogų požiūriui į dvasinių vertybių sklaidą daro poveikį *lytis*. Rasti statistškai reikšmingi pedagogų požiūrio į pedagoginės veiklos įprasminimą žadinant ugdytinių dvasines vertybes skirtumai ($\chi^2 = 9,911$; $p < 0,019$); vaiko, kaip dvasinės būtybės, nelygstamo vertingumo ir lygiavertiškumo su ugdytoju įsisąmoninimo ($\chi^2 = 10,586$; $p < 0,014$); noro dvasinių vertybių įkūnijimą sieti su savo gyvenimu ($\chi^2 = 10,820$; $p < 0,013$). Kaip išsidėsto vyrų ir moterų požiūriai rodo 5 paveikslas.

Iš lentelės duomenų matyti, kad pedagogės dažniau linksta savo veiklą sieti su dvasinėmis vertybėmis. Daugiausia (14,6 proc.) skiriasi požiūriai į dvasinių vertybių įkūnijimą savo gyvenime.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad pedagoginio darbo stažas nedaro poveikio požiūriui į dvasinių vertybių realizavimą, tačiau *klasės*, kuriose dėstoma, šis poveikis jau statistškai reikšmingas ($c^2 = 14,064$; $p < 0,007$). Mokytojai, dirbantys IX–XII klasėse, dvasinių vertybių įkūnijimą dažniau linkę sieti su savo gyvenimu (aukštas lygis nurodo 41,1 proc. IV klasių, 38,5 proc. V–VIII klasių ir 50,5 proc. IX–XII klasių pedagogų). Daro poveikį šiems pedagogų požiūriams ir turima *kvalifikacija*. Rasti statistškai reikšmingi skirtumai ($c^2 = 17,569$; $p < 0,041$) į vaiko,

5 pav. Pedagogų aukščiausio lygio požiūrių į dvasinių vertybių įkūnijimą priklausomybė nuo lyties

6 pav. Pedagogų požiūrių į vaiko, kaip dvasinės būtybės, nelygstamą vertingumą ir lygiavertiškumą su ugdytoju priklausomybė nuo kvalifikacinės kategorijos

kaip dvasinės būtybės, nelygstamo vertingumo ir lygiavertiškumo su ugdytoju įsisąmoninimą (6 pav.).

Duomenys atskleidžia, kad visų kvalifikacinių kategorijų mokytojai daugiausia pripažįsta ugdytinių nelygstamą vertingumą ir lygiavertiškumą su pedagogu. Tačiau mokytojų ekspertų požiūriai yra žemiausi, bet tyrimo medžiaga neatskleidžia tokio reiškinio priežasčių. Įtakos galėjo turėti mažas mokytojų ekspertų, dalyvavusių tiriant, kiekis.

Diskusija

Vertybėms asmens struktūroje priklauso ypatin-gas vaidmuo, nes jos glaudžiai siejasi su moty-

vaciniais procesais, sudaro kompetencijų ugdy-mo(si) integralią dalį. Tad svarbu pažvelgti, kiek tirtų pedagogų vertybės sutampa su kitų tyrėjų (Dževečka, 2003; Aramavičiūtė, 2005) ar auto-rės (Martišauskienė, 2004) ta pačia metodika gautais mokytojų bei mokinių tyrimo duomeni-mis.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad tarp *terminalinių vertybių* pedagogai aukščiausius rangus skyrė *sveikatai, laimingai šeimai, vidinei harmo-nijai*. Palyginus juos su A. Dževečkos pedagogų tyrimais, atliktais 1997–2002 metais, taip pat taikant Rokeach metodiką, išryškėjo kai kurie skirtumai. Tuo metu tirti pedagogai aukščiau-sius rangus skyrė *sveikatai, laimingai šeimai ir*

brandžiai meilei, o būsimieji pedagogai – pedagoginio universiteto studentai – *sveikatai, brandžiai meilei, laimingai šeimai*. Panašiai vertybes rangavo ir jaunesnieji (aukščiausius rangus skyrė *sveikatai, laimingai šeimai, tikrai draugystei*) bei vyresnieji (atitinkamai – *brandžiai meilei, vidinei harmonijai*) paaugliai (Aramavičiūtė, 2005; Martišauskienė, 2004). Tad nauja yra tai, kad pastaraisiais metais tirti pedagogai daugiau aukščiausių rangų skiria vidinei harmonijai. Suprantama, ji galima tik tuomet, kai atsiranda poreikis jausti visų galių, tarp jų ir dvasinių, dermę, pastarųjų visa integruojančią jėgą. Atrodo, kad meilės iškraipos, paveikusios visus visuomenės sluoksnius, jau daro poveikį meilės supratimui, devaluojant jos taurumą, kilnumą kaip siekiamybę. Jei brandžios meilės svarba išnyksta iš pedagogų prioritetų, dar sunkiau jai bus įsitvirtinti mokinių vertybių skalėje, dėl to gali daug rasti ne tik pedagoginių problemų.

Ne tokiomis svarbiomis terminalinėmis vertybėmis pedagogai laiko *malonumus, išganyką, nacionalinį saugumą*. Anksčiau tirti pedagogai žemiausius vertinimus skiria *malonumams ir socialiniam pripažinimui*, paaugliai (*malonumams, nacionaliniam saugumui, kūrybai, grožiui*), jaunuoliai (*grožiui, lygybei, išsigelbėjimui, nacionaliniam saugumui*). Akivaizdu, kad ne tik pramogos, pasilinksminimai, bet nepalankiai vertinamas ir nacionalinis saugumas. Tik, kaip rodo ir ankstesni tyrimai (Martišauskienė, 2004, p. 100–103), čia sugretinami tikėjimo ir nacionalumo parametrai, kurių sanglauda siekia gelminius klodus ir, tikėtina, pavieniai poveikiai negali laiduoti norimo rezultato.

Iš instrumentinių vertybių daugiausia respondentų pripažįsta *atsakingumą, sąžiningumą ir intelektualumą*. Ankstesni anksčiau minėtų autorių tyrimai rodo, kad pedagogams labai svarbus *kultūringumas, sąžiningumas, išprusimas*, paaug-

liams – *sąžiningumas, orumas, jaukrumas*, jaunuoliams – *altruizmas, intelektualumas, išprusimas*. Taigi stebima dorovinių ir mokslo vertybių hierarchija, kuri išlieka artima visuose aptariamuose tyrimuose.

Prie nereikšmingiausių vertybių tirti pedagogai priskyrė *paklusnumą, vaizduotę, išdidumą*. Tuo tarpu anksčiau tirti pedagogai jomis laiko *kritiškumą, intelektualumą, drąsą*, paaugliai – *išdidumą, vaizduotę, paklusnumą*, jaunuoliai – *klusnumą, pajėgumą, vaizduotę*. Vadinas, nepalankiausi vertinimai – paklusnumo, vaizduotės. Pastebimas ir tam tikras pedagogų požiūrių nestabilumas, kai *išprusimas* priskiriamas prie daugiausia pageidautinų vertybių, o intelektualumas – prie nereikšmingų.

Taigi pedagogų vertybinės orientacijos didele dalimi atspindi bendras tendencijas. Pastebimi poslinkiai yra ženklai, į kuriuos reikėtų atkreipti dėmesį pedagogams. Nors tenka pripažinti, kad, kaip rodo tyrimo duomenys, daugelio vertybių internalizacijos lygis nepakankamas, kad darytų poveikį požiūriams dvasines vertybes įkūnijant realybėje.

Išvados

1. Pedagogų vertybinių nuostatų svarba yra didelė, nes jos esti kompetencijų ugdymo pamatinė gija.
2. Mokytojų vertybinių nuostatų būklę atskleidžia pasirenkamų vertybių hierarchija. Iš terminalinių vertybių pedagogai aukščiausius reitingus skyrė *sveikatai, laimingai šeimai, vidinei harmonijai, išmintingumui, aktyviam gyvenimui*, iš instrumentinių – *sąžiningumui, atsakingumui, intelektualumui, altruizmui, išprusimui*. Taigi dominuoja dorovinės ir pažinimo (mokslo tiesos) vertybės, taip pat visuotiniai pripa-

žįstamas gėris – *sveikata* bei *aktyvus gyvenimas*, kaip atsakas į dabarties iššūkius.

3. Mažiausius reitingus pedagogai skyrė šioms terminalinėms vertybėms: *malonumams, išganymui, nacionaliniam saugumui, patogiam gyvenimui, grožiui*; instrumentinėms vertybėms: *paklusnumui, išdidumui, vaizduotei, tvarkingumui, linksmybei*. Tad vertybės, įkūnijančios *grožį, santykius su tauta, tikėjimu* dar menkai įprasmina pedagogų gyvenimą.
4. Pedagogai dvasines vertybes negiliai supranta. Viena, sugretinamos skirtingos sa-

vo turiniu vertybės (paklusnumas – išdidumas); antra, menkai suvokiama grožio dimensijos svarba, kai visos jos apraiškos patenka į beveik nepriimtinių vertybių grupę; trečia, tik dalis vertybių daro poveikį mokytojų požiūriui į dvasinių vertybių realią sklaidą.

5. Tyrimo duomenys rodo meilės, kaip vertybės, devalvacijos tendenciją.
6. Didžiausią poveikį pedagogų požiūriui į dvasinių vertybių realizaciją daro lytis, turima kvalifikacija, tačiau neturi darbo stažas.

LITERATŪRA

Aramavičiūtė V. Auklėjimas ir dvasinė asmenybė branda. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.

Dževečka A. Lietuvos pedagogų vertybių hierarchijos problema // *Pedagogika*. T. 67 (2003), p. 7–11.

Europos komisijos Švietimo ir kultūros generalinis direktoratas. Švietimas. Mokymosi visą gyvenimą politikos plėtojimas. Tarpinė ataskaita. 2004.

„Education and training 2010“ Work Programme. Working group B Key Competences. Draft progress report Junne 2004.

Jucevičienė P. (Tyrimo grupės vadovė). Mokytojų didaktinės kompetencijos atitiktis šiuolaikiniams švietimo reikalavimams. Tyrimo ataskaita. Kaunas, 2005.

Laužackas R. Profesinio rengimo metodologija. Monografija. Kaunas: VDU leidykla, 2005.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl pedagogų rengimo koncepcijos“ 2004 09 16 įsakymas Nr. ISAK-1441(2).

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos kolegijos 2004 02 05 nutarimas Nr. 1.9.07-M1-11 „Pedagogų rengimo nuostatai“.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybės pedagogų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo pertvarkos programos patvirtinimo“ (2006 05 25, Nr. 468).

Maslow A. Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa, 2006.

Martišauskienė E. Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys. Vilnius: VPU.

Profesijos mokytojo / dėstytojo profesijos standartas // *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. T. 4. (2002), p. 110–130.

Mokytojo profesijos kompetencijos aprašas. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. sausio 15 d. įsakymu Nr. ISAK-54.

Pestalocis J. H. Pedagoginiai raštai. Kaunas: Šviesa, 1989.

Rokeach M. The Nature of Human Values. New York, 1973.

Universaliosios ugdymo programos. Vilnius: Leidybos centras, 1992.

Равен Д. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы. Москва: Когито Центр, 1999.

Elvyda Martišauskienė

Summary

Values serve as an integrating thread between personal powers and individuals. Thus, their role for educators is of particular importance. Moreover, values become a foundation for competence development.

The state of educators' value principles is revealed through the hierarchy of prioritised values. The following terminal values received highest ratings among the educators in the research: *health, happy family, internal harmony, wisdom, active lifestyle*; such instrumental values as *honesty, responsibility, intelligence, altruism* and *sophistication* were pointed out as the most important. Thus, moral and cognitive (of truths of science) values prevail, including the universally recognised good: *health* and *active lifestyle*, which serve as an answer to present challenges and may be neutral from the moral point of view or even acquire a negative meaning.

The least important terminal values include: *pleasures, national security, comfortable life, beauty* and the least prioritised instrumental values comprise: *obe-*

dience, pride, imagination, tidiness and *joy*. Hence, the values embodying *beauty, relations with the nation* and *faith* still give little sense to educators' lives.

Educators lack deep perception of spiritual values. Firstly, such different values in their content as obedience and pride are juxtaposed to each other; secondly, there is a vague understanding of the importance of beauty dimension, especially, when all its manifestations make up the group of least acceptable values and their influence on the individual lose importance; thirdly, only a certain part of values influence educators' attitude to the actual dissemination of spiritual values, the mission of an educator is narrowly perceived, since it fails to comprise national as well as world history.

The research results revealed a devaluation tendency in love as a spiritual value.

The key factors influencing the realisation of spiritual values comprise gender and the acquired qualification, whereas working experience is of no relevance.

Įteikta: 2007 05 03

Priimta: 2007 09 10